

HAZİNÎ'NİN FARŞA DÎVÂNÎ*

İbrahim Kunt**

Özet: Sultan Ahmed Hazînî XVI. yüzyılda yaşamış, ömrünün büyük bir kısmını Anadolu'da geçirmiş, bir çok eser telif ederek Yeseviyye tarikatının yaygınlaşması için çalışmış bir dervidir. Bu makalede, bugüne kadar Yesevîlik konusunda yapılan araştırmalara kaynaklık etmiş olan Cevâhiru'l-ebrâr min Emvâci'l-bihâr adlı eserin yazarı Sultan Ahmed Hazînî'nin Farşca Dîvânı tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Hazînî, Cevâhiru'l-ebrâr, Hisar, Farşca Dîvan

Hazini and His Persian Diwan

Summary: Sultan Ahmad Hazini was a dervish who lived in 16th century, spent majority of his life in Anatolia and helped to spread tariqa of Yasaviyye by writing many books. In this article, Ahmed Hazînî who has assisted the researches on the field of "Yasaviyye" with his work that called "Javahir al-abrar min amvaj al-bihar", has been described his Diwan that has been written in Persian.

Keywords: Sufism, Hazini, Javahir al-Abrar, Hisar, Persian Diwan

* Bu makale, İbrahim Kunt tarafından hazırlanan "Hazînî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)" isimli Doktora tezi (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, Basılmamış Doktora Tezi)'nin bir bölümünün özetidir.

** Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

HAZÎNÎ'NİN FARŞÇA DÎVÂNİ

HAZÎNÎ

Hazînî, Tacikistan'ın başkenti Duşenbe civarındaki bir yerleşim birimi olan Hisar'da, 941/1534 yılında doğmuştur. Sultan II. Selim'in saltanatı döneminde, 974/1566 yılında Anadolu'ya gelmiş, bazı küçük ayrılmaları hesaba katmazsak, ölümüne kadar İstanbul'da yaşamış ve Yeseviyye tarikatini yaymaya çalışmıştır. Nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmemekle beraber, son eseri olan Cevâhîrî'l-ebrâr min emcâcî'l-bihâr'ın 1002/1593 yılında telifinden birkaç sene sonra, muhtemelen İstanbul'da vefat ettiği tahmin edilebilir.¹

Hazînî'nin bilinen eserleri şunlardır: Câmi-i mürşidîn, Menba'u'l-ebhâr fî Riyâzî'l-ebrâr, Tesellâ'u'l-kulûb, Du Mersiye, Huccetu'l-ebrâr, Cevâhîrî'l-ebrâr min Emcâcî'l-bihâr, Dîvan.

HAZÎNÎ DÎVÂNİ

Bugüne kadar hakkında hiçbir araştırma yayınlanmamış olan bu dîvan, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Müzelik Yazma Kitaplar arasında 146 numara ile kayıtlıdır. Eser, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından görülüp incelenmiş ama bu inceleme bilgileri de henüz yayınlanmamıştır. Farşça olan bu eser, 27,2 x 17,2 cm. cilt ebadına ve 20,5 x 11,5 cm. yazı ebadına sahiptir. 291 varak ve her sayfasında nesta'lik hatla yazılmış 17 satır ve her satırda bir beyit bulunmaktadır. Makta' beyitleri birer mısra halinde yazılmıştır.

Kenarları ve sırtı tamir görmüş, yanları düz altın yaldızlı cetvelli, ortasında, üstünde ve altında birer madalyonlu, içinde kabartma yaprak ve çiçek motifli gömme ve altın yaldızlı şemseli, miklepli, miklebinde madalyonsuz küçük bir şemseli, koyu kırmızı meşin ciltli bir eserdir. Kağıdı filigranlı, aharlı ve açık sarımsı renktedir. 1^b yaprağının başında güzel bir tezhip bulunmaktadır. Sayfa kenarları siyah bir hat içinde ince altınyaldızlı cetvelle ayrılmıştır. Her gazelin makta' beyti ortaya, her satıra birer mısra gelecek şekilde yazılmıştır.

Birinci yaprağın a yüzünde, bu eserin Hâcegân-ı Dîvan-ı Hümayun'dan olan Medineli Musa Bey'den Medineli Şâzilî İbrahim'e intikal ettiğine ve İbrahim Bey tarafından vakfedildiğine dair 1 Muharrem 1244/13 Temmuz 1828 tarihli Türkçe bir yazı bulunmaktadır. Bu yazının altına da "İbrahim" mührü basılmıştır. Aynı sayfada Şam Valisi Musa Edib'in 1237/1822'de temellük ettiğine dair imzalı bir kayıt ve Said Hemdem Çelebi (ö. 1858)'nin temellük ve Mevlânâ Dergahının vakıf mührü bulunmaktadır.

Baş (vr. 1^b):

در کنت کنزاً حسن او بود از تجلی در خفا آورد عشق آینه‌وش در صورت نشو و نما

Sonu (vr. 291^a):

حزینی سرافراز ازو در جهان بود تا جهان ماند این داستان

لمصنفه فی سنه 999

Yazmanın istinsah tarihi 291 numaralı yaprağın a yüzünde “İmusannifihi fi sene 999” şeklinde, sayfanın alt kısmında belirtilmiştir. Bu tarihten anlaşılan, bu eseri yazma işinin 999/1591 yılında bitirildiğidir. Ayrıca müstensih ismi bulunmamaktadır.

Abdülbaki Gölpınarlı bu eserin müellif hattı olduğu yönündeki kanaatini şu cümlelerle belirtmiştir: “Ketebe olmadığına, sonunda “مصنفه” kaydının bulunduğu, yazının Mâverâünnehir ta’likinin karakterini taşıdığına, şairin de Mâverâünnehir’li olduğuna nazaran bu Dîvan’ın kendi el yazması olması gerektir.”²

Eserde herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır. Bazı sayfalarda haşiyeye yazılmış beyit ya da beyitler, hatta bir veya bir kaç gazel bulunmaktadır. Örneğin vr. 30^a’da 190 no’lu gazelin 8. beyti haşiyeye yazılmış, bulunması gereken yer ise bir kaç noktayla işaret edilmiştir. Vr. 35^a’da bir gazel ve diğer bazı yerlerde bazı gazeller de tümüyle haşiyeye yazılmıştır.

Müellif, divanını yazma işini 999 (1591) yılında tamamlamıştır. Bu bilgiyi, divanın son gazelinin son beytinde yer alan نظم آباد ibaresi de teyit etmektedir. Çünkü bu ibarede yer alan harflerin ebced hesabıyla toplamı 999 sayısını vermektedir.

Yazma nüshanın muhtevası şu şekildedir: Birinci yaprağın b yüzü ile 274. yaprağın a yüzü arasında alfabe sırasına göre dizilmiş 1102 gazel, 274^b-280^a arasında 3 kaside, 280^b-281^b arasında 3 tahmis, 282^a-284^a arasında 10 kıt’a, 284^b-290^b arasında 81 rubâî ve vr. 291^a’da bir Mesnevî bulunmaktadır.

Kasidelerde genel olarak bütün Osmanlı sultanları, özel olarak da Sultan II. Selim ve III. Murad övülmüşlerdir. Birinci ve ikinci tahmisler Sultan III. Murad’ın manzumeleriyle ilgili olup, bu durum manzume başlıklarıyla açık olarak belirtilmiştir. III. Murad’ın Farsça şiirleri Mehmet Kanar gözetiminde doktora tezi olarak hazırlanmış, bu çalışma tarafımızdan incelenmiş fakat tahmis edilen manzûmelere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, Sultan III. Murad’ın bilinmeyen iki Farsça rubâîsi daha ortaya çıkarılmıştır.

Yazma Nüshanın İmlâ Özellikleri:

Hazînî Dîvânı’nın yazma halindeki nüshası bazı imla özellikleri arz eder. Bunların belli başlıları şu şekilde sıralanabilir:

1- Ek fiil ve bitişik şahıs zamirlerinden *م* munfasıl ikinci şahıs zamiri olan *تو*’ya bitiştiğinde sadece üç yerde *تو* (bk. vr. 68^a, vr. 129^a, vr. 135^b) şeklinde yazılmıştır. Diğer yerlerde ise (örn. vr. 10^a, vr. 18^b ve daha bir çok yerde) *تو ام* şeklinde yazılmıştır.

2- Hâ-yı mahfi ile biten kelimeler *ها* ile çoğul yapıldığında, bu he’ler bazen düşürülmüş (*گرهها* , *نالهها* gibi), bazen de düşürülmeyip (*گرهها* , *نالهها*) gibi

HAZİNİ'NİN FARŞA DÎVÂNİ

yazılmıştır. (örn. گریه ها kelimesindeki hâ-yı mahfî vr. 213^a'da düşürülerek گریه ها şeklinde yazılmış; ناله ها kelimesindeki hâ-yı mahfî ise vr. 124^a'da ناله ها şeklinde yazılmıştır.)

Hâ-yı mahfî ile biten kelimeler آن ile çoğul yapıldığında hâ-yı mahfî kaldırılmamış ve bu harften sonra گان eki yazılmıştır (örn. زده گان vr. 60^a, vr. 104^a ve vr. 114^b).

3- رؤف، طاوس -3 şeklinde istinsah edilen kelimeler, görüldüğü gibi tek vav'la yazılmış, داود kelimesi ise iki vav'la yazılmıştır.

4- خائن ve سائل gibi Arapçadan gelme mehmuz ve ecvef kelimeler hemze yerine ya ile (خاین ve سایل şeklinde) yazılmışlardır.

5- Biri sesli, diğeri sessiz iki ye yanyana geldiğinde گویم، آین şeklinde kaleme alınmışlardır.

6- Bazı yerlerdeki birlik (vahdet) ve nekre yâ'ları hemze ile gösterilmiştir (نامه، حلقه، ذرة gibi)

7- چه کار kelimesi sadece iki yerde چکار şeklinde yazılmıştır (vr. 131^a ve vr. 132^b).

8- İsim ve isim soyundan türeyen kelimelerin başındaki به edatı, یک ve بعید kelimelerindeki gibi, genellikle kelimeye bitişik olarak yazılmış, bazen de ayrı yazılarak gösterilmiştir.

9- Noktalamaya genellikle riayet edilmiş olmakla beraber, az da olsa riayet edilmediği görülmektedir. Ayrıca sin harfinin altına ara sıra üç nokta konmuş ve ی harfi ک'den ayırt edilmemiştir.

10- Arapça manzumelerde yer yer med, şedde ve hemze'ye yer verilmiş olmakla birlikte genel olarak hareke kullanılmamıştır.

11- Nişane harfi olan ل, müfred munfasıl zamirlerden başka isimlere de bazen bitişik, bazen ayrı yazılmıştır (örn. مردمانرا vr. 3^a ve ناتوانرا vr. 3^a kelimeleri örnekte gösterildiği gibi yazılırken; چمن را vr. 4^a ve ترخم را vr. 5^b kelimelerinde de örnekte gösterildiği gibi ayrı olarak yazılmıştır).

12- Fiil çekimlerinde می edatı bazen fiillere bitişik, bazen de ayrı yazılmıştır.

13- Ek fiilin üçüncü tekil şahıs eki olan است genellikle ayrı yazılmış, sadece kendinden önce gelen kelime ت harfiyle bitiyorsa, başındaki elif harfi kaldırılarak kendinden önce gelen kelimeye bitleştirilmiştir (örn. سیرتست vr. 11^a, حیاتست vr. 14^b ve vr. 17^a, ظلماتست vr. 20^a gibi).

kelimesi, sadece vr. 18^b, vr. 75^b, vr. 76^a, vr. 109^b, vr. 149^a'da vezin icabı شد است şeklinde yazılmış, diğer yerlerde شده است şeklinde kaleme alınmıştır.

kelimesi sadece vr. 166^b'de vezin icabı کرد است şeklinde yazılmıştır.

14- هیچ یک، هیچ یک gibi kelimeler genellikle birbirlerine bitleştirilerek yazılmışlardır (örn. vr. 17^a ve vr. 46^b).

Manzûmelerin Vezinleri

Burada toplu olarak bir tablo halinde kullandığı bahirlere, vezinlere ve oranlarına temas etmekle yetinilecektir. Rubâîlerin dört mısraında dört ayrı vezin kullanma imkanı mevcut olduğundan ve tatbikatta da örneklerine rastlandığından, rubâî vezinleri zikredilmemiştir. Hazînî her bahirde şiir söylememiş, sadece müctes, remel, hezec, muzari, hafif, mütekârib, recez, kâmil, serî ve münserih bahirlerini kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda, Remel bahrinin fe'ilâtun, fe'ilâtun, fe'ilâtun, fe'ilun veznini kullandığı manzûmelerde, son tef'ile bazen fe'ilün bazen de fa'lün şeklinde bittiğinden, bu vezinli manzûmelerin hepsinin son tef'ilesi fe'ilün olarak kabul edilmiştir. Müctes bahrinin mefâ'ilün, fe'ilâtun, mefâ'ilün, fe'ilün vezninde de aynı durum sözkonusudur.

Bahir ve vezinler	Kullanılma miktarı	Dîvan içindeki oranı
REMEL	362	% 32.35
fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilun	243	% 21.72
fe'ilâtun, fe'ilâtun, fe'ilâtun, fe'ilun	105	% 9.38
fe'ilâtu, fâ'ilâtun, fe'ilâtu, fâ'ilâtun	7	% 0.62
fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilun	7	% 0.62
MUCTES	283	% 25.29
Mefâ'ilun, fe'ilâtun, mefâ'ilun, fe'ilun	267	% 23.86
Mefâ'ilun, fe'ilâtun, mefâ'ilun, fe'ilâtun	16	% 1.43
HEZEC	188	% 16.8
Mefâ'ilun, mefâ'ilun, mefâ'ilun, mefâ'ilun	115	% 10.28

HAZÎNÎ'NİN FARŞÇA DÎVÂNI

mef'ûlu, mefâ'îlu, mefâ'îlu, fe'ûlun	36	% 3.22
mef'ûlu, mefâ'îlun, mef'ûlu, mefâ'îlun	16	% 1.43
mefâ'îlun, mefâ'îlun, fe'ûlun	21	% 1.87
MUZÂRÎ'	167	% 14.92
mef'ûlu, fâ'ilâtu, mefâ'îlu, fâ'ilun	146	% 13.04
mef'ûlu, fâ'ilâtun, mef'ûlu, fâ'ilâtun	21	% 1.87
RECEZ	54	% 4.82
Mustef'ilun, mustef'ilun, mustef'ilun,	32	% 2.86
mustef'ilun	4	% 0.35
muft'e'ilun, mefâ'îlun, muft'e'ilun,	18	% 1.60
mefâ'îlun		
mustef'ilâtun, mustef'ilâtun		
HAFÎF	42	% 3.75
fe'ilâtun, mefâ'îlun, fe'ilun	42	% 3.75
MUTEKÂRİB	9	% 0.80
fe'ûlun, fe'ûlun, fe'ûlun, fe'ûl	9	% 0.80
KÂMİL	6	% 0.53
Mutefâ'îlun, fe'ûlun, mutefâ'îlun, fe'ûlun	6	% 0.53
MUNSERİH	5	% 0.44
muft'e'ilun, fâ'ilun, muft'e'ilun, fâ'ilun	5	% 0.44
SERÎ'	3	% 0.27
muft'e'ilun, muft'e'ilun, fâ'ilun	3	% 0.27
TOPLAM	1119	% 100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Hazînî en çok Remel ve Muctes bahirlerini, en az da Munserih ve Serî' bahirlerini kullanmıştır.

Bu tabloya dayanarak Hazîni'nin dîvanında en çok kullandığı birkaç vezin, şöyle sıralanabilir:

1. mefâ'ilun, fe'ilâtun, mefâ'ilun, fe'ilun	% 23.86
2. fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilâtun, fâ'ilun	% 21.72
3. mef'ûlu, fâ'ilâtu, mefâ'îlu, fâ'ilun	% 13.04
4. mefâ'ilun, mefâ'ilun, mefâ'ilun, mefâ'ilun	% 10.28
5. fe'ilâtun, fe'ilâtun, fe'ilâtun, fe'ilun	% 9.38

Manzûmelerin Beyit Sayıları

Hazîni dîvanında 1102 gazel, 3 kaside, 3 tahmis, 10 kıt'a, 81 rubâî ve 1 mesnevî bulunmaktadır. Aşağıda manzume kısımlarının beyit sayıları verilerek Hazîni dîvanındaki toplam beyit sayısı gösterilecektir.

5 beyitli	2 gazel	10
6 beyitli	3 gazel	18
7 beyitli	849 gazel	5943
8 beyitli	8 gazel	64
9 beyitli	195 gazel	1755
10 beyitli	4 gazel	40
11 beyitli	27 gazel	297
12 beyitli	2 gazel	24
13 beyitli	7 gazel	91
14 beyitli	2 gazel	28
15 beyitli	2 gazel	30
16 beyitli	1 gazel	16
GAZELLER	TOPLAMI:	8316

1. kaside	84 beyit	84
2. kaside	48 beyit	48
3. kaside	63 beyit	63
KASİDELER	TOPLAMI:	195

1. tahmis	15 beyit	15
-----------	----------	----

HAZİNÎ'NİN FARŞÇA DÎVÂNİ

2. tahmis	15 beyit	15
3. tahmis	15 beyit	15
TAHMİSLER	TOPLAMI:	45

5 beyitli	1 kıt'a	5
6 beyitli	4 kıt'a	24
7 beyitli	2 kıt'a	14
8 beyitli	1 kıt'a	8
10 beyitli	1 kıt'a	10
11 beyitli	1 kıt'a	11
KIT'ALAR	TOPLAMI:	72

2 beyitli	81 rubâî	162
RUBÂİLER	TOPLAMI:	162

8 beyitli	1 mesnevî	8
MESNEVÎ	TOPLAMI:	8

TOPLAM	BEYİT:	8798
---------------	---------------	-------------

Dîvanda İsmi Geçen Şahsiyetler

Hazînî dîvanında Yesevîlik tarikatının kurucusu Ahmed-i Yesevî'den Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye, ünlü sahâbelerden Câ'fer-i Tayyâr ve Ebû Hüreyre'ye, Sultan Mahmûd-i Gaznevî ve III. Murad gibi devlet adamlarına varıncaya kadar, bir çok simadan bahsedilmektedir.

Dîvanda adı geçen kişilerin isimleri, alfabetik sırayla aşağıda verilmiştir:

Abdülhâlık-ı Gucduvânî, Abdullah Han, Ahmed-i Yesevî, Ali Mûsâ Rızâ, Âmine, Aristâtâlis, Âsaf, Bahâ'eddin Nakşbend, Bâyezîd-i Bistâmî, Belkıs, Bişr-i Hâfî, Bû Ali Sînâ, Câ'fer-i Sâdık, Câ'fer-i Tayyâr, Câlînûs, Câmâsb, Celâleddîn-i Rûmî, Cem, Cengiz, Cüneyd-i Bağdâdî, Dârâ, Dekyânus, Ebû Cehl, Ebu'd-Derdâ, Ebû Eyyûb-i Ensârî, Ebû Hureyre, Enverî, Evhadî, Eyâz, Ferhâd, Ferîdüddîn-i 'Attâr, Firdêvsî, Ferîdûn, Hafs-i Kebîr, Halîfe-zâde Hakkı, Hallâc-ı Mansûr, Hâtîm-i Tâ'î, Hâkânî, Hudaydâd, Hızır Nebî, Hâce Sâ'd, Hassân b. Sâbit, Hâbil, Hulâgû, Husrev, İbrahim

Edhem, İskender, Kâbil, Kays, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Kısra, Leylâ, Lokman, Mahmûd-i Gaznevî, Mani, Mecnûn, Murad Giray, Nemrûd, Nizâmü'l-mülk, Rüstem, Sa'd-i Vakkâs, Sa'dî, Sadreddîn-i Konevî, Salâhaddîn Zerkûb, Selim Han II, Sencer, Sultan Murad Han III, Sultan Veled, Süleymân-ı Gaznevî, Şakîk-i Belhî, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Sen'an, Şeyh Serî, Şeddâd, Şiblî, Şîrîn, Tayfûr, Tîmurleng, 'Ukkâşe, Ümmühânî, Veysel Karânî, Züleyhâ, Zindefil, Zü'l-karneyn.

Istılahlar

Hazînî dîvanında bizim tespit edebildiğimiz 82 adet dînî ve fikhî, 810 adet tasavvufî, 26 adet dîvânî, 24 adet nücûmî, 7 adet tıbbî, 12 adet mûsikî istılahı bulunmaktadır. Ayrıca yüze yakın yerde Arapça cümle ve terkipler ile Farsça deyim, atasözü ve hikmetli sözler kullanılmıştır³.

Hazînî'nin Edebî Kişiliği ve Üslûbu

Hazînî'nin şiirleri, XVI. yüzyılda İran'da bulunup Farsça şiir söyleyen şairlerle benzerlik göstermez. Zira o dönemde İran'da Farsça şiir yazan şairler Hint üslûbu etkisindedirler. Hazînî'nin şiirlerinde Hâfız-ı Şîrâzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Ferîduddîn-i Attâr gibi mutasavvıf şairlerin etkisi hemen göze çarpmaktadır. O, dönemindeki yeni üslupları kullanmayı tercih etmemiş, kasideye değil, gazele önem vermiştir. Arapça kelime ve terkipler kullanmaktan hiç çekinmemiş, şiirlerinde Irak üslubunu kullanmayı tercih etmiştir.

Şiirleri genellikle kolay anlaşılır olmakla beraber, bazı az kullanılan kelime ve terkipleri kullanarak, zaman zaman tekellüflü ve zor anlaşılır beyitler de ortaya çıkarmıştır.

Her ne kadar Hâfız-ı Şîrâzî gibi gazelde zirve olan bir şaire ulaşamadıysa da, onun orta seviyede bir şair olduğu söylenebilir.

Hazînî'nin gazelleri, kendisinden evvel yaşayan sayısız mutasavvıf şairde olduğu gibi tasavvufî zevk ve neşe içinde kaleme alındığından, aşkı ve şarap meclisini terennüm etmektedir. Bunun için bazı gazellerinde kendinden önceki veya muasır şairlerin beyitlerine benzer beyitlerin bulunması gayet normaldir. Bazı gazellerinde özellikle Hâfız-ı Şîrâzî'ye nazireler yazdığı ve onu taklit ettiği görülmektedir⁴.

Hazînî hem Hâfız-ı Şîrâzî gibi pîr-i muğân'dan, aşk ve şarap'tan bahseden bir rind, hem de Ahmed-i Yesevî'nin yolundan yürüten bir tarikat mensubu ve şeyhidir. Zira aşk ve şarap meclislerinin terennüm edildiği manzumeler tasavvufî vecd ve neşe içinde yazılmışlardır ve şahit olunan ilahi sırlar ancak bu tür mazmunlarla anlatılabilirler.

Hazînî dîvanında kelimeler arası münasebet güçlüdür. Tenâsub ve iştikâk sanatlarına çokça rastlanmaktadır. Şairimiz sanat yapmakta hiç zorlanmamıştır. Lafız sanatlarına dikkat etmekle beraber, sanat yapmak için vezin ve manayı zorlamamıştır. Üslûp ve dili akıcı olmakla beraber, iyi Arapça bildi-

HAZİNÎ'NİN FARŞÇA DİVÂNİ

ğinden bazı az kullanılan Arapça kelimeleri de kullanmış, bu da yer yer anlamada zorluklar oluşturmuştur. Dîvanda tamamı Arapça yazılmış bir gazel de bulunmaktadır.

Şiiriyle Övünmesi

Şiiriyle övünmeyen şair yoktur denilse, herhalde yanlış olmaz. Hazînî de zaman zaman övünmeyi yeren beyitler yazmış olmakla beraber, her şair gibi şiiriyle övünmüştür. Hazînî şiirini bir mücevher kutusuna benzetir ve bu kutudan herkese inciler saçır. Üslûbunu 'nâzîk edâ'ya, sözlerini 'saf ve parlatılmış altın'a benzetir. Şiirini sabahı aydınlatan güneşe benzetir, hatta güzelliğin simgesi olan güneş ve ayla mukayese eder.

Dîvan⁵:

وصفِ او در بوطهٔ شعرم طلای بیفش است شعر من زان روی پاک اوصافتر از نظم ماه

"Onun vasıfları şiirim potasında saf altın gibidir. Şiirim o arı yüzden dolayı ayın nazımından daha niteliklidir."

Dîvan⁶:

شعر من نازک ادا از وصفِ آن موی و میان دلبز باریک بین را نظم نازک عذر خواه

"Şiirim edası o güzelin saçını belini nitelemesinden dolayı naziktir; inceliklerle dolu şiir, inceliği gören dilberden özür diler."

Dîvan⁷:

شد حزینی درج در درج غزل تا نعتِ او چون صدف در پاش شعرم بر خواص و بر عوام

"Hazînî gazelden na'ta kadar şiirde mücevher kutusuna kondu, şiirim se-def gibi halka da, seçkin kişilere de inciler saçtı."

Dîvan⁸:

شام مدحش ز شهابِ غزل شد روشن نظم خورشید وشم آمده روشن سحرى

"Onu övdüğüm gece, gazelim ışıyla aydınlandı; güneş gibi şiirim aydın seher gibi doğdu."

Dîvan⁹:

تا به میدان سخن گویی زدم زان زلف و رو آفتاب و ماه شد چون گوی در چوگان مرا

"Şairlik meydanında o saç ve yüzden söz edince, güneş ve ay benim için, çevgan oyunundaki top gibi oldu."

Örnek Aldığı Şairler

Şairlerin şiire başladıkları yıllarda, hatta başlamadan önce, eski ve yeni şairlerin dîvanlarını okumaları, kısmen de olsa ezberlemeleri ve onların şiirlerine nazire yazmalarının, şair olmanın başlıca şartlarından biri olduğu bilin-

mektedir. Şair Hazîni'de de durumun böyle olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Onun beğenip adını andığı, nazîreler yazıp taklit ettiği şairlerden bazıları, Hâfız-ı Şîrâzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Attâr-ı Nîşâbü'rî, Câmi, Muh-teşem-i Kâşânî, Evhadî, ve Zindefil Ahmed-i Câmi'dir.

Hazîni'nin en çok ictibas yaptığı şair **Hâfız-ı Şîrâzî**'dir. O bir çok şiirin-de Hâfız'ın ismini verir ve över. Hazîni, genellikle Hâfız Dîvanının ilk kıs-mında yer alan gazellerden mısra ya da beyit şeklinde alıntılar yapmıştır. Hazîni Dîvanında, bütünüyle Hâfız-ı Şîrâzî'nin övgüsüne ayrılmış bir gazel de bulunmaktadır.

Dîvan¹⁰:

حافظ آن خاور شیراز معانی پرتو برده از کوی مه و مهر درخشنده گرو

“Şiraz’ının güneşi olan Hâfız, parlak anlamları, parlayan ay ve güneşin mahallesinden ödünç almıştır.”

Dîvan¹¹:

ادر کاساً و ناولها الا یا ایها الساقی ز حد شد درد مخموری شفا ده زان می باقی

“Kadehi döndür ve sun ey Saki, sarhoşluk derdi haddi aştı, o ebedî şarap-tan şifa sun.”

Dîvan¹²:

ز حد بگذشت بیداد مخموری عفاک الله ادر کاساً و ناولها الا یا ایها الساقی

“Sarhoşluğun zulmü haddi aştı, Allah seni affetsin, kadehi döndür ve sun ey Saki.”

Dîvan¹³:

که می گوید ز اهل دل که عشق آسان نمود اول سراسر مشکل اندر مشکل است از عشق در دلها

“Gönül ehlinden, aşk önce kolay göründü diye kim söylemiş! Aşk-tan do-layı gönüllerde tümüyle zorluk vardır.”

Dîvan¹⁴:

حزینی نقد جان بخشا متی ما تلق من تهنوی لقا و خلد می خواهی دَع الدُّنیا و أهْلِها

“Ey Hazîni ne zaman nefesine uyan biriyle karşılaşırsan can nakdini ba-ğışla, kavuşmayı ve cenneti dilerse dünyayı bırak ve onu ihmal et.”

Dîvan¹⁵:

الا یا ایها المعشوق حل کن مشکل دلها که مر عشاق را در دل فتاد از عشق مشکلا

“Ey sevgili, gönüllerdeki zorlukları çöz, çünkü aşktan dolayı aşıkların gönlüne zorluklar düşmüştür.”

HAZİNÎ'NİN FARSÇA DÎVÂNİ

Hazînî, şiirlerinde Mevlânâ'yı, Molla Celâleddin ve Celâleddin-i Rûmî şeklinde zikreder. Onu müstakil beyitlerde andığı gibi, en yakın çevresinden olan Hüsameddin Çelebi, Sultan Veled, Selahaddin Zerkûb, Şems-i Tebrîzî ve Sadreddin-i Konevî ile birlikte de zikretmektedir.

Dîvan¹⁶:

خداوندا به آن شمسی که کردی مشرقش تبریز	تمودی مغربش در قونیه در خان شکر ریز
به حق آن جمیل عارفان ملا جلال الدین	به اسرار حسام الدین که دادش مثنوی انگیز
به حسن و خوبی سلطان ولد قطب نکو خویان	به صدر الدین او و با صلاح الدین زر آمیز
که از غل و غش هستی نفسانی مصفا کن	ز جام جذبه خود جرعه ای در جام جانم ریز

“Ey Allahım, doğuşunu Tebriz’e, batışını da Konya’ya nasip ettiğin o Şems ile sofraya şekerler saç.

Gerçekten, ariflerin en güzeli olan Molla Celâleddin’in hakkı için, Mesnevî’yi başlatan Hüsameddin’in sırlarının hakkı için,

İyi huyluların kutbu Sultan Veled’in güzelliği ve iyiliğinin hakkı için, onun Sadruddin’i ve Selahaddin-i Zerkûb’un hakkı için,

Nefsânî varlığımı kirden arındır. Kendisinin cezbe kadehinden can kadehime bir yudum dök.”

Dîvan¹⁷:

بود بر در گهی ام تکیه کز فیض	جلال الدین رومی داردش پاس
------------------------------	---------------------------

“Ben öyle bir dergâha dayanıyorum ki, Celâleddin-i Rûmî onun feyziyle nöbet tutar.”

Dîvan¹⁸:

بشنو از نی چون حکایت هر دم از هجران کند در دهر هجران را ز وصل او کنم درمان هوس

“Her an ayrılığı anlatan neyi dinle, ona kavuşma arzumu hicran derdime derman ediyorum.”

Hazînî, 654. gazeline başlamadan önce **Muhteşem-i Kâşânî**’nin bir gazelinin matla‘ beytini vererek, o beyitle başlayan gazeli tanzir ettiğini söylemiştir¹⁹. Muhteşem-i Kâşânî’nin tanzir edilen gazelinin matla‘ beyti şudur:

عجب شمعی که از بالا به پایان می رود دودش
رخش شمع است و دود او دو زلف عنبر آلودش

“Yüzü mum, dumanı da onun anber kokulu iki saç telidir; dumanı yukarıdan aşağıya inen garip bir mum.”

Mesnevî şairlerinden Attâr da, burada adı geçen şairler arasında anılmaktadır.

Dîvan²⁰:

هیچ می دانی فرید الدین عطار چه گفت نیم شب از جلوه سیمرخ در چین شد پری

“Ferîduddîn-i Attar sana ne söyledi, biliyor musun? Sîmurgun gece yarısı görünmesiyle, peri kaçtı.”

Hazîni, ünlü Şehnâme şairi **Firdevsî**'yi ve kasîde şairi **Enverî**'yi aynı beyit içerisinde zikretmiş ve bunları, şiir ve şairliğe başlangıçta eserlerinin mutlaka okunması gereken şairler olarak göstermiştir.

Dîvan²¹:

دیده روشن کن به اشعار منیر انوری تا کند فردوس فردوسی به رویت فتح باب

“Gözlerini, Enverî'nin parlak şiirleriyle aç ki, Firdevsî'nin bahçesi senin gözlerine görünsün.”

Ünlü kasîde şairi **Hâkânî** de aşağıdaki beyitlerde, takip edilmesi gereken bir şair olarak gösterilmiştir.

Dîvan²²:

طلب الفاظ خاقانی و حسن گفته حسّان ز اشعار خوش این خادم یثرب به استحسان

ز فیض نظم و اشعارش طریق شعر پر رفعت بود در آسمان نظم شعرش کوکب رخشان

“Hâkânî'nin sözlerini talep et, Medîne'nin hizmetçisi olan Hassân b. Sâbit'in hoş şiirinin güzelliğinden övgüyle bahset. Onun şiirinin feyziyle yücelik dolu şiir yolu gökyüzüne çıkar. Onun nazmı parlak yıldız gibidir.”

Hazîni, **Sadî** ve eserlerini mutluluk kapısının anahtarı olarak göstermektedir.

Dîvan²³:

از در سعدی طلب باب سعادت را کلید گر سعادت بایدت روی از در سعدی متاب

“Mutluluk kapısının anahtarını Sa'dî'nin kapısında ara, sana mutluluk gerekirse Sa'dî'den yüz çevirme.”

Hazîni, mutasavvıf ve râvi olarak bilinen, şiirleri de nakledilen **Şakîk-i Belhî**'yi de saygıyla anmaktadır.

Dîvan²⁴:

شقیق بلخی و عکاشه و شیر خدا حیدر بکرده رشک فردوس برین آن جنت آسا را

“Şakîk-i Belhî, Ukkâşe ve Allah'ın aslanı Haydar'ı yüce cennet kıskanmıştır.”

Hazîni, dîvanında **Evhadî** ve **Molla Câmi** ve **Zinde Fîl** (Ahmed-i Câmi)'i bir kez ve bir beyit içerisinde zikretmiştir.

HAZİNÎ'NİN FARSÇA DİVÂNİ

Dîvan²⁵:

اوحدى و حافظ شیراز و جامى زنده فىل هر يكى از اوليا موزون و فى تحت القباب

“Evhadî, Hâfız-ı Şirazî, Molla Camî ve Zinde Fil (Ahmed-i Câmî), her biri gök kubbenin altındaki önemli velîlerdendir.”

Şiirlerinde İşlediği Konular

Şairimizin, çağında şiire konu teşkil eden ve mutad olan her şeyden dem vurduğu söylenebilirse de, onun şiirlerini genel olarak konularına göre aşağıdaki kısımlara ayırmak mümkündür:

1- Tasavvufî ve aşıkâne şiirler: Hazînî'nin bahsettiği aşkın “ilahi aşk” olduğu bir çok şiirinden anlaşılmaktadır. O, Yeseviyye tarikatının şeyhi olması münasebetiyle bir çok şiirinde Yeseviyye silsilesindeki şahısları hayırla anmış ve onları övmüş, bununla beraber Nakşibendiyye tarikatını da kardeş olarak gördüğünü ifade etmiştir. Tasavvufî neşe içinde yazılmış olan, aşığın çeşitli hallerini, mâşuğun umursamazlık ve zalimliğini anlatan manzûmeler, dîvandaki şiirlerin en yoğunluklu konusunu oluşturmaktadır²⁶.

2- Dinî şiirler: Hazînî'nin Allah'a hamd, Peygamberimize na't maksadıyla yazdığı gazel, kaside ve rubai tarzında yazdığı bir çok manzumeleri mevcuttur²⁷. Bunlarda zaman zaman ayetlere, hadislerle ve peygamber kıssalarına işaret ve telmihlerde bulunmaktadır. O, yeri geldikçe Allah'tan kendisini bağışlamasını ve Peygamberimizden de şefaati olmasını istemektedir²⁸.

3- Çeşitli tabiat olaylarını ve güzelliklerini, memduh ve sevgilisinin özelliklerini dile getiren tavsifî şiirler: Bu muhtevaya sahip beyitler, yer yer güzel teşbihlerle donatılmışlardır²⁹.

4- Medih şiirleri: Hazînî, Yesevî tarikatının icazetli bir şeyhi olduğundan, dîvanda yoğunluklu olarak işlenen konulardan birinin de, büyük sûfleri övme konusunun olması tabiidir. Bir çok yerde Ahmed-i Yesevî'yi övmüştür. Onun, şeyhi Seyyid Mansûr'a olan düşkünlüğü ve hayranlığı da bu konu içinde mütalaa edilebilir³⁰.

5- Şikayet konulu şiirler: Şairimiz hemen hemen bütün manzumelerinde beyitler halinde yer yer vatan hasreti, üzüntü, yaşlılık, talihsizlik ve benzeri sebeplerle şikayetlerde bulunur³¹.

SONUÇ

Bu çalışmada, bu güne kadar hakkında herhangi bir araştırma yapılmamış olan Hazîni dîvanı üzerinde duruldu. Yesevîlik üzerine yapılan araştırmalarda Hazîni'nin Cevâhiru'l-ebrâr min emvâci'l-bihâr adlı eseri önemli bir kaynak olarak değerlendirilmekle beraber, son yıllarda tasavvuf konusuyla ilgili yapılan araştırma ve incelemelerde de, şairimizin eserleri yeterince araştırılıp ortaya konmamıştır. Hazîni'nin, Osmanlı dönemi biyografik kaynaklarının Anadolu'da yeterince destek bulamamış ya da Nakşibendilik gibi bazı tarikatlarla bütünleşmiş olmasıdır. Bu güne kadar Hazîni'nin eserlerinden yalnızca Cevâhiru'l-ebrâr min emvâci'l-bihâr bilinmekteydi. Daha sonraki araştırmalarda onun bir diğer eseri olan Menba'u'l-ebhâr fî riyâzi'l-ebrâr bir makale ile tanıtılmıştır. Hazîni'nin dîvanı çerçevesinde yaptığımız bu çalışma neticesinde, Yesevîlik araştırmalarına yeni bilgiler kazandıracak malzemeler içeren dîvanı tanıtılmıştır.

Hazîni'nin şiiri genelde sade ve akıcı olmakla birlikte yer yer sanatlarla dolu ve az da olsa bazen güç anlaşılır bir özellik arzeder. Şiirlerine hakim olan başlıca konular tasavvuf, tavsif, tasvir, hayattan şikayet, dini heyecan, memleket hasreti vb. unsurlardır.

Bu çalışmanın Fars Edebiyatı araştırmacılarının yanısıra, hem bu dönemin tarihi ile ilgili araştırma yapanlara, hem de tasavvuf araştırmacılarına yardımcı olabileceği ümidindeyiz.

KAYNAKÇA

Gölpınarlı, Abdülbaki; Basılmamış Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, c: 2
Hazîni, Dîvan, Mevlana Müzesi Ktp. Müzelik Yazma Kitaplar, No: 146
Kunt, İbrahim; Hazîni ve Dîvanı (İnceleme-Metin), (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, Basılmamış Doktora Tezi)

¹ Kunt, s. 30-32

² Gölpınarlı, Basılmamış Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, c: 2

³ Daha geniş bilgi için bkz. Kunt, s. 100-160

⁴ Kunt, Metin kısmı, s. 9-10

⁵ Kunt, Metin kısmı, s. 439

⁶ Kunt, Metin kısmı, s. 439

⁷ Kunt, Metin kısmı, s. 401

⁸ Kunt, Metin kısmı, s. 489

⁹ Kunt, Metin kısmı, s. 64

¹⁰ Kunt, Metin kısmı, s. 432

¹¹ Kunt, Metin kısmı, s. 459

¹² Kunt, Metin kısmı, s. 463

¹³ Kunt, Metin kısmı, s. 9

¹⁴ Kunt, Metin kısmı, s. 9

¹⁵ Kunt, Metin kısmı, s. 10

¹⁶ Kunt, Metin kısmı, s. 294

HAZÎNÎ'NİN FARSÇA DÎVÂNI

- ¹⁷ Kunt, Metin kısmı, s. 293
- ¹⁸ Kunt, Metin kısmı, s. 309
- ¹⁹ Kunt, Metin kısmı, s. 323
- ²⁰ Kunt, Metin kısmı, s. 494
- ²¹ Kunt, Metin kısmı, s. 76
- ²² Kunt, Metin kısmı, s. 426
- ²³ Kunt, Metin kısmı, s. 76
- ²⁴ Kunt, Metin kısmı, s. 12
- ²⁵ Kunt, Metin kısmı, s. 76
- ²⁶ Kunt, Metin kısmı, s. 2, 72, 84
- ²⁷ Kunt, Metin kısmı, s. 23, 71, 177
- ²⁸ Kunt, Metin kısmı, s., 1, 3, 22
- ²⁹ Kunt, Metin kısmı, s. 5
- ³⁰ Kunt, Metin kısmı, s. 3, 410
- ³¹ Kunt, Metin kısmı, s. 8, 28, 33